

A close-up, black and white portrait of a man with short hair, looking slightly to the left. He is wearing a dark, high-collared garment. A teal-colored vertical bar is overlaid on the right side of the image, containing the text.

ERIK VARDEN

De
eenzaamheid
doorbreken

Over christelijk gedenken

BERNE MEDIA

ERIK VARDEN

De eenzaamheid doorbreken

Over christelijk gedenken

© 2018 Erik Varden

© 2020 Berne Media | uitgeverij abdi van berne

www.bernemedia.com

Oorspronkelijke uitgave: *The Shattering of Loneliness. On Christian Remembrance*, Bloomsbury Continuum, London, 2018

Vertaald uit het Engels door Marianne van Reenen

Vormgeving omslag: Studio Jan de Boer

Vormgeving binnenwerk: Ronald Smaal | Reis met goudvis

Redactie: Els Veurink

Foto auteur: © Margot Krebs Neale

De citaten uit de Bijbel in dit boek zijn overgenomen uit de Nieuwe Bijbelvertaling (Nederlands Bijbelgenootschap, 2004).

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van materiaal dat in dit boek gereproduceerd is, te bereiken. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, kunnen zich tot de uitgever wenden.

ISBN 978 90 8972 358 1

NUR 700

In herinnering aan
pater Michael Kayal

1 Bedenk dat je stof bent

In zijn kloosterregel, sinds de zesde eeuw het handvest van het westerse kloosterleven, stelt Benedictus dat het leven van een monnik altijd zou moeten zijn ‘zoals in de veertigdaagse vasten’. Hij beveelt een zekere soberheid aan, omdat we in de vastentijd ‘de nalatigheden van de andere tijden uitwissen’. Maar er zit meer achter. De vasten wijst naar Pasen en in de Regel horen we daar tal van echo’s van. De week van de monnik begint op zondag en leidt naar de zondag, de dag van de opstanding, Pasen in het klein. Elke zondag tijdens de nachtwake hervat hij de wekelijkse lezing van de Psalmen, de beste inleiding tot het verlossingsverhaal, dat een hoogtepunt bereikt in het offer van Jezus als het paaslam. In ieder gebedsuur van het zondagse getijdengebed moet het halleluja weerklinken, de juichkreet van Pasen, die Benedictus ook op andere dagen laat nagalmen, in het refrein van de doordeweekse vigiliën, om de prozaïsche duisternis van iedere nacht te verlichten met een vonk van de paasvlam.

Het hele leven van de monnik is gericht op Pasen. Het ‘vastenkarakter’ ervan zorgt ervoor dat zijn aandacht niet ver-

slapt. Het spoort hem aan om zijn staat voor God te erkennen, zijn behoeften en Gods gave indachtig. Die erkenning zit verweven in de kerkelijke liturgie voor Aswoensdag. We noemen de vastentijd een ‘tijd van boetedoening’. Maar opvallend genoeg verwijst het symbool waarmee deze periode begint minder naar onze persoonlijke zonden dan naar het contingente, dus niet-noodzakelijke karakter van ons bestaan. Als de priester de as zegenet waarmee hij een kruisje tekent op het voorhoofd van de gelovigen, zegt hij:

Deus, qui humiliatione flecteris et satisfactione placaris, aurem tuae pietatis precibus nostris inclina, et super famulos tuos, horum cinerum aspersione contactos, gratiam tuae benedictionis effunde propitius, ut, quadragesimalem observantiam prosequentes, ad Filii tui paschale mysterium celebrandum purificatis mentibus pervenire mereantur.

O God, die neerbuigt wanneer wij ons vernederen en zich laat verzoenen door onze boetedoening, neig uw genadig oor naar onze gebeden en stort in uw goedheid de genade van uw zegen uit over uw dienaren, die getekend zijn met deze as, opdat ze, wanneer ze zich toeleggen op de veertigdaagse vasten, waardig worden om met een gezuiverde geest tot de viering van het paasmysterie van uw Zoon te komen.

Door het aannemen van de as erken je dat je behoort tot deze stoffelijke wereld en verklaar je dat je afziet van je aanspraak op almacht. Als ik op die manier voor God sta, belijd ik dat ik niet God ben. Ik erken dat er een kloof ligt tussen hem en mij. Ik

aanvaard het ongemakkelijke anders-zijn van God. Hij is wat ik niet ben, maar toch draagt mijn wezen zijn stempel. Ik verlang naar heelwording, die geen schepsel me kan geven. Ik loop op deze aarde rond als vleesgeworden verlangen. Ze is mijn thuis, maar toch ben ik er een vreemdeling, met heimwee naar een vaderland dat ik me herinner, maar niet heb gezien.

Wanneer de priester de as aanbrengt, zegt hij het volgende tegen de gelovige: 'Bedenk dat je stof bent en tot stof zult terugkeren.' Gewapend met die woorden kunnen we aan onze paaspelegrimage beginnen. Ontdaan van illusies. Zo zijn we kwetsbaar en vrij tegelijk. We staan met beide benen stevig op de grond. De woorden van de priester verwijzen naar het gedeelte in het derde hoofdstuk van Genesis waarin God Adam confronteert met zijn opstand, die we de zondeval noemen. Adam plaatste zijn nieuwsgierigheid boven Gods gebod, en wordt nu gestraft: 'Zweten zul je voor je brood, totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen: tot stof ben je, tot stof keer je terug' (Genesis 3:19).

Die uitspraak wordt soms 'de vloek van Adam' genoemd. Dat is een verkeerde benaming. Gods woorden zijn niet als veroordeling bedoeld. Ze zijn slechts een constatering. Door het gebod naast zich neer te leggen, stelde Adam zijn eigen maatstaven boven die van zijn Schepper. Hij, die eerst tegenover het stralende aangezicht van God had gestaan en wiens wezen Gods heerlijkheid weerspiegelde, was bezweken voor aanmatiging. Hij dacht dat hij op gelijke voet stond met God vanwege een kwaliteit die hij aan zichzelf te danken had. De truc van de verleider was God voor te stellen als iemand die jaloers is op de mens. Zo verleidde hij de mens ertoe zijn onafhankelijkheid van geest te bewijzen. Die list werkte omdat Adam zich in zeker

opzicht als Gods gelijke zag. Hij vergat dat zijn geestelijke natuur hem was geschonken uit genade, het bijbelse woord voor een geschenk dat je gratis en voor niets krijgt, niet op grond van je eigen inspanningen of verdienste.

Het komt vaak voor in de Schrift dat de diepste waarheid over iemand in zijn naam ligt besloten. Dat is het geval bij Adam. Als de Heer hem vertelt dat hij zal moeten zweeten voor zijn brood totdat hij 'tot stof' terugkeert, is het Hebreeuwse woord voor 'stof' אֲדָמָה, *adamah*. Het kan worden vertaald als 'aarde die planten voortbrengt' of 'vruchtbare aarde', in tegenstelling tot het droge land dat in het begin uit het water tevoorschijn kwam (Genesis 1:9). Op de zesde dag van de schepping boog God zich naar deze *adamah*, nam stof en vormde אָדָם, *adam*, de mens. Hij blies in zijn neusgaten en schonk dit schepsel uit de aarde een ziel. De woorden die God na de zondeval spreekt en die op Aswoensdag worden herhaald, zetten de mens die zich aan tijdelijk geheugenverlies heeft overgegeven, weer met beide benen op de grond. Als Hij tegen Adam zegt dat hij zal terugkeren *el-hadamah*, naar de aarde, zegt Hij eigenlijk: 'Gedenk wie je bent en waar je vandaan komt.' Door de trouwensband te verbreken die hem tot geestelijk wezen maakte, verloor Adam zijn gelijkenis met God. Hij wordt teruggebracht tot enkel zijn eigen aard. Stof is wat hij van nature is. Dat is wat we zijn. Ons leven heeft het karakter 'van een vasten', in de zin dat het bepaald wordt door dit inzicht. Als ik bedenk dat ik stof ben, herinner ik me ook dat ik eens bestemd was om meer te zijn. In die bekentenis klinkt een verloren potentieel door. Als ik mijn leven leid met mijn ogen op Pasen gericht, vertrouw ik erop dat het verlorene hersteld is en weer gevonden kan worden. Maar hoe? Volgens het gebed van

Aswoensdag door nederigheid. Als we ons vernederen, antwoordt God met 'buigzaamheid'. Vol overtuiging spreken we hem aan: '*humiliatione flecteris*'. Met onze nederigheid doen we een beroep op Gods geneigdheid om zich naar ons toe te buigen, ons aan te raken en ons te veranderen. Het is een gebaar van God dat aan de schepping van Adam doet denken.

Origenes van Alexandrië trekt een voor de hand liggende conclusie: God scheidt al het andere met zijn woord, maar Adam met zijn hand. Hij nam een handvol aarde en liet zijn handdruk erop achter. De schepping van Adam uit *adamah* is het allereerste sacrament: materie bezielde met Geest. Het geschapene en ongeschapene vormen een verrassende en verraste eenheid. In dat licht bezien, is het feit dat ik stof ben niet vernederend. Het is juist God die zichzelf uit liefde vernedert en die uit de hemelse heerlijkheid neerdaalt om nederige materie te herscheppen en nieuw leven in te blazen. Op Aswoensdag horen we dat wat op de zesde dag gebeurde geen bizar toeval was. Het is de manier waarop God met de mensheid omgaat. Als we in ons element blijven, dicht bij wie we zijn, blijft God zich naar ons toe buigen. Hij 'buigt' voor onze 'vernedering' en wil het gedeelte van zijn beeld dat beschadigd is geraakt, herstellen.

Hieruit kun je, in theologische termen, de conclusie trekken dat nederigheid neerkomt op solide waarachtigheid. Die betekenis kan etymologisch worden onderbouwd. Het Latijnse bijvoeglijk naamwoord *humilis* is afgeleid van *humus*, een zelfstandig naamwoord waarvan de betekenis dicht bij het Hebreeuwse *adamah* komt. Het duidt de grond aan, of concreter gezegd, de aarde waarin planten voedingsstoffen vinden om te groeien. In het klassieke Latijn betekent de uitdrukking

iacere humi ‘gebogen ter aarde liggen’. Als je *humilis* bent, sta je met beide benen op de grond. Een nederig mens voelt zich op zijn gemak op de aarde. Hij is er in zijn element. Hij weet dat hij geen engel of vogel is. Een belangrijk hoofdstuk in de Regel van Benedictus, de zevende, draagt de titel ‘*De humilitate*’. Daarin wordt mijn interpretatie bevestigd. In dat hoofdstuk wil Benedictus zijn monniken niet vernederen. Hij zet uiteen hoe we tot zelfinzicht kunnen komen. Het is zijn bedoeling om ons te bevrijden van onze behoefte om meer te zijn dan we zijn. Benedictus zorgt ervoor dat we met beide benen op de grond blijven staan en wil ons behoeden voor bedrieglijke zelfverheffing.

Wat dat inhoudt, zien we als we even uitgaan van de tegenovergestelde optiek. In zijn komedie *Wolken* drijft Aristofanes de spot met Socrates vanwege een levensstijl en levensvisie die hij haaks vindt staan op de dagelijkse werkelijkheid. Hij laat de filosoof zitten in een mand die aan een paal hangt, hoog boven de leefwereld van de gewone mensen. Als antiheld Strepsiades Socrates vraagt wat hij in vredesnaam daarboven uitvoert, antwoordt die:

*Kijk, alleen door hier zo hoog te hangen,
door mijn geest in de lucht te laten bungelen
en mijn fijne overpeinzingen met de ijle lucht te vermengen,
kon ik met wetenschappelijke accuratesse te werk gaan
in mijn onderzoek van het oneindig firmament.
Had ik mijn navorsingen vanaf de grond verricht,
dan waren mijn gegevens waardeloos geweest.
Want zie je, de aarde trekt ons hersensap
naar haar eigen platvloerse niveau.*